

ІВАН ТРУШ У СТВОРЕННІ ПОРТРЕТНОЇ ГАЛЕРЕЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

Портретна галерея Наукового товариства ім. Шевченка була одним із багатьох знакових проєктів, ініційованих очільником Товариства Михайлом Грушевським. Завдяки залученню до її створення видатних художників — І. Труша, Ф. Красицького, М. Івасюка, П. Холодного — вона стала справжньою скарбницею українського малярства. Фундамент галереї довелося закладати тоді ще молодому майстру пензля, випускнику Школи образотворчих мистецтв у Кракові, Іванові Трушу. На замовлення Товариства художник створив дві серії портретів видатних українських діячів.

Першу серію Труш намалював 1898 р. На цей рік припадали аж три гучні ювілеї: 25-ліття заснування НТШ, 100-ліття виходу в світ „Енеїди” І. Котляревського та 25-ліття літературної праці І. Франка.

В рамках святкування 25-літнього ювілею своєї діяльності НТШ замовило І. Трушеві виконати три портрети своїх фундаторів — Єлизавети Милорадович, Дмитра Пильчикова та Михайла Жученка¹. Вести перемовини з художником Виділ НТШ доручив І. Франкові², доброму приятелю Труша. Художник радо погодився, адже ще раніше, 1897 р., сам пропонував свої послуги. У листі до голови Товариства М. Грушевського, звертаючись по фінансову допомогу для закінчення студій в Краківській школі образотворчих мистецтв, він писав: „За евентуальне уділення грошей будим Товар[иству] вдячний не тільки словом, але й намальованням чого відповідного для Товари-

ства, що в кінці і без субвенції вважаю за свій обов’язок“³. Портрети фундаторів НТШ Труш виконував з фотографій⁴. Відомо, що принаймні один із цих фотопортретів, — а саме Єлизавети Милорадович, до НТШ ще 1891 р. надіслав Олександр Кониський⁵. Працюючи над замовленням, І. Труш листовно звертався за консультаціями саме до нього, як до людини знайомої з портретованими, аби передати не лише зовнішню подібність, але й риси їхньої вдачі. Про це О. Кониський згадує у листі до М. Грушевського на початку серпня 1898 р.: „Зараз дістав: 1) Письмо з Косова від того маляра, якому казало Т[оварист]во зробити портрети Мил[орадовички], Жуч[енка] і Пильч[икова]. Він просить деяких звісток, але не подає своєї адреси і підписався так, що можна гадати: Трум, Труш, Трунь. Як йому адресувати?“⁶ У цьому ж листі Кониський, певно, образившись, що не потрапив до числа фундаторів, яких Товариство вирішило вшанувати замовленими портретами, обурюється: „Я, здається, в грудні [18]96 р. писав до Вас, що ініціатором Т[оварист]ва і першим фундатором був я [...] На жаль сей лист не був прочитаний ні на Виділі, ні на зборах, одначе мені писали, що дехто на виділі, довідавшись про сей лист, висловлював такі думки:

Іван Труш. Київ, 1900 р.

„Товари[ст]во не має жадних формальних доказів на те, щоб признавати мене ініціатором і фундатором“. Такого признання я ніколи не добивався, про формальні докази якимось аж чудно говорить, а проте, все ж таки Виділ має їх потроху і, сміло скажу, має геть більше, ніж доказів на фундатор-

¹ Кокорудз І. Справоздане з діяльності виділу Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за рік 1898 // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ).— Львів, 1899.— Т. XXVII, кн. I.— С. 17.

² Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 309, оп. 1, спр. 33, арк. 71 зв.

³ Гордієнко Б. Листи художника Івана Труша // Архіви України.— 1966.— № 2.— С. 65.

⁴ Ці фотографії М. Грушевський опублікував у своїй статті „Наукове Товариство імені Шевченка“ (Літературно-науковий вісник (далі — ЛНВ).— Львів, 1900.— Т. IX, кн. V.— С. 184—200).

⁵ У листі товариства „Просвіта“ у Львові до О. Кониського від 26 листопада (8 грудня) 1891 р. вказано, що фотографія Є. Милорадович, призначена ним для НТШ, за його бажанням тимчасово передана на зберігання до музею товариства „Просвіта“ (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, від. рукописних фондів і текстології, ф. 77, спр. 280, арк. 32).

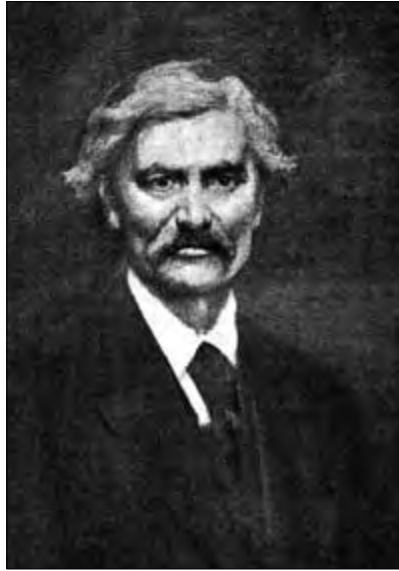
⁶ Листування Михайла Грушевського.— Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2006.— Т. 3 / Ред. Л. Винар, упоряд. Г. Бурлака, Н. Лисенко.— С. 178.

ство небіжчика Пильчикова, патрет котрого Виділ заказав яко фундатора. Я дуже шаную пам'ять сього чоловіка і радо бачитиму в Т[оварист]ві патрет його; але фундаторство його...“⁷

Услід за портретами засновників НТШ 1 липня 1898 р. І. Трушеві замовили портрет І. Котляревського⁸. Ним прикрасили залу, де 1 листопада проходила наукова академія з нагоди 100-літнього ювілею виходу „Енеїди“⁹. У переддень цього свята, 30 жовтня, відбулись вечорниці, присвячені 25-літ-

Михайло Жученко. Львів, 1898 р.

Володимир Антонович. Київ, 1900 р.

ньому ювілею літературної діяльності І. Франка, де на „сцені серед зелені стояв портрет Франка, роботи І. Труша“¹⁰, замовлений ювілейним комітетом на чолі з В. Гнатюком¹¹. Після святкування цей портрет був подарований до галереї НТШ¹².

У 1899 р. Труш влаштував свою першу виставку в Товаристві прихильників образотворчих мистецтв у Львові, що стала підсумком його творчих здобутків останніх років. Критичну оцінку репрезентованому на виставці доробку Труша на сторінках „Літературно-наукового вістника“ висловив І. Франко, де серед іншого згадав і кілька портретів із галереї НТШ (хоча вони й не експонувались на вернісажі): „Пейзаж у Труша шкодить портретові; ловлячи світляні ефекти на лиці він не має часу вистудіювати і вловити характерні риси лица, його живий образ. Не диво, що з усіх дотеперішніх портретових проб йому найліпше вдався портрет Сембратовича, роблений не з натури, а з фотографії; не диво, що з фотографії роблені портрети

Котляревського, Милорадовичевої і Пильчикова (для тов. ім. Шевченка) також треба зачислити до його ліпших на тім полі“¹³.

Бажаючи і надалі втілювати задум щодо створення портретної галереї НТШ, Трушеві доручають намалювати серію портретів наддніпрянських діячів. 21 червня 1899 р. на засіданні Виділу ухвалюють рішення закласти в бюджет 210 золотих ринських на виготовлення портретів В. Антоновича, П. Житецького, О. Кониського, а також за

окрему винагороду — М. Лисенка та І. Нечуя-Левицького¹⁴. Інформацію про мету прибуття Труша до Києва та його заняття містить і спеціальне донесення начальника Київського губернського жандармського управління Департаментові поліції Міністерства внутрішніх справ у Петербурзі від 18 (31) березня 1901 р., з якого, між іншим, дізнаємось, що в Києві художник перебував від 22 лютого до 8 листопада 1900 р.¹⁵ Автор донесення генерал-майор В. Новицький зазначав, що Іван Труш був направлений до Києва Науковим товариством ім. Шевченка з метою намалювати портрети київських громадських діячів (В. Антоновича, І. Нечуя-Левицького, П. Житецького та Л. Косач (Лесі Українки), і „сняв портрети с этих лиц в Киеве, уехал за границу, располагая устроить во Львове выставку своих картин и

снятых портретов с названных лиц. Труш работал в помещении Нового киевского археологического музея“¹⁶.

Творчими проблемами, які його спіткали у Києві, художник ділився з Михайлом Грушевським — ідейним натхненником проєкту та людиною, яка безпосередньо піклувалась справами портретної галереї. В одному з листів він звітує про роботу над портретами М. Лисенка та І. Нечуя-Левицького: „Отже по тих 6 днях забрався я малювати Лисенка і мордувавм его через цілий тиждень [...] До половини доведений портрет носив всякі знамена неудатної роботи [...] В понеділок мусів я перенестися до Левицького, бо у Лисенка [...] лекції, він отже не має часу позувати [...] Рішивім Лисенкови дати спокій, а колись зачати зовсім наново малювати его портрет і перед тим же винайти чи випозичити у котрого з тутешніх малярів робітню, що мені по великих трудах і втраті часу — не удалося“¹⁷. Закінчивши роботу

⁷ Листування Михайла Грушевського.— Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2006.— Т. 3 / Ред. Л. Винар, упоряд. Г. Бурлака, Н. Лисенко.— С. 175—176.

⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 33, арк. 85.

⁹ Купчинський О. Іван Труш у документах львівських архівів (Огляд документальних матеріалів)// Іван Труш. Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження.— Львів, 1972.— С. 98.

¹⁰ О. М. Ювілей 25-літньої літературної діяльності Івана Франка // ЛНВ.— Львів, 1898.— Т. IV, кн. XII.— С. 118.

¹¹ Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові (Історичний нарис першого 50-річчя — 1873—1923).— Мюнхен; Париж, 1984.— С. 55.

¹² Справоздане...— С. 18.

¹³ Франко І. Малюнки Івана Труша // ЛНВ.— Львів, 1900.— Т. XX, кн. I.— С. 59—63.

¹⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 33, арк. 100.

¹⁵ Леся Українка. Документи і матеріали.— К., 1971.— С. 152.

¹⁶ Там само.— С. 152—153.

¹⁷ Гордієнко Б. Листи художника Івана Труша.— С. 65.

над портретом Івана Левицького, художник перебрався до помешкання В. Антоновича¹⁸: „Антонович позував добре але не щодня. У него й світло фатальне і комната мала, так що умучений тим всім і зденерований до крайності хотів на якімсь добрім місці пофотографувати тих добродіїв і відіхати чим скорше до Львова. Та з розмаїтих взглядів не міг я того учинити і звісно лишився у Києві. Антоновичу стрілило до голови перенести мене до городського музею. Я на те охоче пристав

Павло Житецький імпонував високим ростом, довгою сивою бородою і гарним якби одухотвореним лицем [...] Убрався не ліпше як Антонович, а гірше. Перший раз застав я покійного в довгим перським халаті, затовщеним і витертим із старости [...] Як критик життя і людей, був Житецький білим круком серед цілої російської і австрійсько-української громади — признавав другим талант і заслуги, а навіть любив заслужених вихвалювати і то не короткими словами, а просто довго розво-

Іван Нечуй-Левицький. Київ, 1900 р.

Леся Українка.
Львів, 1901–1903 рр. Авторська копія

Павло Житецький. Київ, 1900 р.

і се заким мені тут протерли вікна на суфіті і т. п. переніся я до Житецького, котрого я мучив 6 днів з найбільшою відразою і знеохоченням малювати портрети. Я просто постановив радше не малювати портретів ніколи як мучиться і денервувати-ся по приватних домах¹⁹.

Через одинадцять років Труш опублікував у газеті „Неділя“ невеличкі спогади про зустрічі в Києві з В. Антоновичем та П. Житецьким. Ці своєрідні словесні портрети свідчать, наскільки влучно за зовнішніми прикметами художник бачив і відчував внутрішній світ своїх героїв: „Володимир Антонович належить до найінтересніших і найінтелігентніших людей, яких я взагалі коли-небудь зустрічав. Середнього росту, лице квадратове із сивою густою чуприною над чолом, борода брита, а вуси підстрижені [...]. Треба було приглянутися [...] що се чоловік великої товариської міської оглади. Аж зблизька можна було обсервувати його характеристичні великі очі, які вказували на чоловіка, що багато передумав і думати потрафить. Парадний чорний костюм не лежав на нім добре — висів як на шарагах, сивий в широкий десень достроювався до постаті ліпше, а генеральська уніформа надавала ученому історикови вигляду гумористичного [...]

дився та тішився ними і старався на кождім кроці бути справедливим [...] Такого другого тепер уже нема під українським сонцем...“²⁰

Повернувшись до музею, задоволений простою залогою та гарним освітленням, Труш із новими силами взявся до роботи. Він навіть не звертав уваги на постійний гамір, адже в будинку музею продовжувались внутрішні будівельні роботи: „Тут, бачете, працюють робітники над стукатеріями і т. п., а позаяк двері ще не повставлювані і ті люде усюде швендаються, лишаю я їм всі прилади і всі портрети на ласку і не ласку [...] Тут зачав я малювати Лисенка на ново, а в страстний тиждень докінчу. Малюю і панну Драгоманов[у], панну Лисенківну (Катру) і Лесю Косач [...] Робота тут іде добре!“²¹

Перебуваючи в піднесеному настрої, Труш навіть роздумував над ідеєю намалювати та подарувати для галереї портрет М. Старицького „яко козацького типу“²². Проте ідея так і залишилась не реалізованою (хоча портрет Старицького до галереї НТШ таки був придбаний 1905 р., але вже роботи іншого художника — Фотія Красицького²³).

Коли робота над більшою частиною портретів добігала кінця, Труш знову вдався з листом до Грушевського з проханням виплатити гонорар за

¹⁸ Гордієнко Б. Листи художника Івана Труша.— С. 65.

¹⁹ Там само.

²⁰ Труш І. Два типи // Неділя (Львів).— 1911.— Ч. 27—28.— С. 2.

²¹ Гордієнко Б. Листи художника Івана Труша.— С. 65.

²² Там само.

²³ Стан музею // Хроніка НТШ.— Львів, 1906.— Ч. 25.— Вип. I.— С. 40.

додаткову роботу: „Рахунок був би такий: у Києві викінчив я уже портрет Левицького, Житецького, позавтрі докінчу Антоновича а в страстний тиждень — Лисенка. Були би се портрети заплачені уже, бо з Товариства одержав я 310 зр. значить 4 x 70 і 30 зр. за дорогу [...] Виділ ухвалив спортретувати ще Кониського...”²⁴ Деякий час І. Труш чекав на повернення О. Кониського до Києва²⁵, який, за спогадами Ганни Берло, перебував влітку 1900 р. поблизу Києва, на дачі Ганни Ямпольської на Шулявці, а восени того ж року повернувся до міста²⁶. Проте достовірна історія створення портрета О. Кониського поки що невідома. Оскільки його ставлення до справи портретної галереї, як і загалом до Товариства, було особливим, можна припустити, що він навряд чи відмовив Трушу в позуванні. Сумнів у цьому викликає хіба що той факт, що останні місяці свого життя О. Кониський почувався погано (він помер через три тижні після від'їзду І. Труша з Києва, 29 листопада). З огляду на це, художник міг зробити фотографію і вже з неї намалювати портрет. Яка б з версій не була правдивою, можна стверджувати, що портрет пензля І. Труша був останнім прижиттєвим зображенням О. Кониського.

Сеанси малювання портрета Лесі Українки також відбувались у великій музейній залі. Незважаючи на слабе здоров'я, літераторка робила над собою зусилля та позувала художникові. У листі до сестри Ольги Косач від 1 квітня 1900 р. вона повідомляла: „Малює тепер з мене один галичанин портрета, а сидить він аж у новому музеї на Олександрівській вулиці, то поки туди та назад, то 1 1/2 години, а там години дві пройде, дивись — і півдня пропало”²⁷. Історія з портретом Лесі Українки обернулася для Труша низкою неприємностей і прикрим розривом доволі приязних стосунків. За

невідомих причин портрет без її відома опинився не в збірці НТШ, як це планувалось, а його продав художник наміснику Галичини графові Леону Пінінському. Зі змісту епістолярного діалогу між Трушем та Лесею Українкою стають відомі деякі подробиці цього непорозуміння. Збереглась чернетка листа Лесі Українки до Івана Труша від 16 червня 1903 р., в якій вона, зокрема, дорікає: „Я не знаю, чому Вам не встид було слухати мого питання за скільки Ви продали мою личину (товариську власність) [закреслено: Jasnieswięconemu]

Ясновельможному, а чому Вашим приятелем було „неприємно і встидно“ слухати того, що я здивувалась, не побачивши мого портрета в Тов[аристві] [закреслено: за 1 1/2 року ніяк не може дістатись, у Ясновельм. е, а в Тов. ні, хоч замовив його в Києві не Пін[інському], а Тов[ариству]. Я мала право з того дивуватись, бо Ви мені не сказали, що продали оригінал, а не копію, і я була певна, що я принаймні не тільки для самого Пін[інського] позувала, наражаючи своє здоров'я”²⁸. У відповідь Труш підтверджує цю інформацію та обіцяє: „Відповідно до гадок ваших, висловлених перед півроком в канцелярії Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка, Ваш портрет верне незадовго від намісника на своє давніше місце. Підкінчений дуплікат тепер у мене, буде спалений”²⁹. І хоча Леся Українка була певна, що оригінал її портрета повернено від Пінінського до галереї НТШ³⁰, насправді ж він так і залишився в колекції намісника, звідки пізніше надійшов до Львівської картинної галереї (нині — Львівської галереї мистецтв)³¹. Залу Наукового товариства ім. Шевченка прикрасила авторська копія (певно, та сама, яку художник під впливом емоцій збирався знищити).

Зала засідань НТШ. Львів, [1912 р.]

²⁴ Гордієнко Б. Листи художника Івана Труша.— С. 66.

²⁵ Там само.

²⁶ Берло Г. Мої знайомства з деякими українськими діячами // Україна.— 1929.— Ч. 3—4.— С. 99.

²⁷ Леся Українка. Зібрання творів: У 12 т.— К., 1978.— Т. 11: Листи (1898—1902) / Ред. Ф. П. Погребенник, упоряд. О. О. Білявська.— С. 174—175.

²⁸ Косач-Кривинюк О. П. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / Репринт. вид.— Луцьк, 2006.— С. 695.

²⁹ Там само.— С. 692—693.

³⁰ Там само.— С. 701.

³¹ Сонячні акорди в палітрі Івана Труша: твори зі збірки Національного музею ім. Андрея Шептицького. Каталог виставки.— Сопот, 2011.— С. 40.

Той факт, що в галерею НТШ надійшла авторська копія, закінчена, судячи з наведених уривків листів 1903 р., в документах Товариства не відображений. Навпаки, за їх змістом, портрет Лесі Українки Товариство отримало разом з усіма іншими невдовзі після повернення Труша до Львова. У протоколі засідання Виділу від 6 лютого 1901 р. зазначено: „Перенято від д[обродія] Труша 7 портретів наших визначних діячів (В. Антоновича, П. Житецького, Б. Грінченка, М. Лисенка, І. Левицького, О. Кониського, Л. Українки)...”³² Відомо також, що портрет Лесі Українки Труш разом із портретом В. Антоновича виставляв на другій персональній виставці в червні 1901 р. У критичній замітці М. Грушевського, присвяченій цій події, наголошено, що представлений портрет Лесі Українки належить Науковому товариству імені Шевченка³³. Очевидно, що цим портретом міг бути тільки оригінал, написаний з натури в Києві. Питання, як згодом він опинився в приватній збірці і яка була позиція з цього приводу замовника, НТШ, залишається нез’ясованим. Можна припустити, що оригінальний портрет Лесі Українки був проданий Леону Пінінському автором під час виставки за згодою Товариства та з умовою отримання відповідної авторської копії.

Повертаючись до згаданої статті М. Грушевського про другу виставку Труша, треба зазначити, що з-поміж двох виставлених портретів київської серії, авторові особливо припав до смаку портрет В. Антоновича, який вирізнявся „живістю образу”. „Щодо сеї живості,— пише Грушевський,— треба зазначити нову подробицю в манері д[обродія] Труша — в остатніх часах він віддає [перевагу] фізіономії в руху — з усміхом, або навіть під час розмови (як портрет проф. Антоновича); се, розуміється збільшує ілюзію життя, живості, але може трохи за дешевий ефект для такого серйозного майстра, як д[обродія] Труш, тим більше що й без цього ефекта він уміє

надати жите і душу портретові”³⁴. З прикрістю він відзначив, що художник не виставив інших „дуже гарних своїх портретів з музею Товариства ім. Шевченка — вибір його з-поміж них був рішуче загострий”³⁵.

Для галереї НТШ І. Труш намалював загалом 13 портретів. Останнім до колекції надійшов ще один портрет Миколи Лисенка. На урочистому відкритті нової експозиції Музею НТШ (перейменованого на Український національний музей ім. Т. Г. Шевченка) 31 жовтня 1920 р. його репрезентував Львівський крайовий кредитивний союз³⁶. Можливо, це один з варіантів, котрий Труш розпочав ще 1900 р. в Києві, про який згадує у своїй статті М. Грушевський: „Недокінченим і невиставленим лишив ся прегарний портрет Лисенка, що заповідав ся (о скільки я міг судити з невикінченої роботи, бачивши її в робітні д[обродія] Т[руша]) ще далеко ліпше ніж зроблений для Товариства ім. Ш[евченка]”³⁷.

Більша частина портретів І. Труша, створених для галереї НТШ, збереглась донині, хоча і розпорошена по різних колекціях Львова та Києва. Збереглися навіть фотографії зали для загальних зборів Товариства в будинку № 24 на вул. Чарнецького (нині — Винниченка, 24), на яких бачимо портрети В. Антоновича, М. Лисенка, С. Милорадович та О. Кониського³⁸.

1920 р. Іван Труш, очоливши Музейну комісію НТШ, підготував нову експозицію. У промові на її урочистому відкритті він наголосив: „Маємо невеличкий, але цінний завдаток на національну галерею”³⁹. І справді, портретна галерея НТШ вповні могла претендувати на статус національної, адже була

не лише своєрідним пам’ятником фундаторам та провідним членам Товариства, але й найвидатнішим діячам України тієї доби, які підвищували авторитет української науки та культури на світовий рівень.

Ганна КОНДАУРОВА

Зала засідань НТШ. Львів, [1912 р.]

³² ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 33, арк. 121.

³³ Грушевський М. Друга вистава образів Івана Труша // ЛНВ.— Львів, 1901.— Т. XV.— С. 108—111. Передрук: Грушевський М. С. Твори: У 50 т.— Львів, 2002.— Т. 1.— С. 225.

³⁴ Там само. Саме цей портрет 1906 р. М. Грушевський вмістив у „Записках НТШ“ (Т. LXXIV, кн. VI), присвячених 45-літтю наукової праці В. Антоновича.

³⁵ Там само.

³⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 776, арк. 4 зв.

³⁷ Грушевський М. Друга вистава образів Івана Труша.— С. 225.

³⁸ Фотографії зберігаються в Науковій бібліотеці Інституту народознавства НАН України у Львові.

³⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 776, арк. 4 зв.